

---

250 anys de les Instruccions per a l'ensenyança de minyons de Baldiri Reixac

---

SALOMÓ MARQUÈS

Es compleixen ara 250 anys de la publicació a Girona de les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, obra escrita per mossèn Baldiri Reixac, rector de la petita parròquia de Sant Martí d'Ollers, al terme municipal de Vilademuls, a l'actual comarca del Pla de l'Estany. Una obra pensada per ajudar els mestres, sobretot els dels pobles rurals, al cap i a la fi el seu autor era rector d'una parròquia de pagès; una obra pensada, també, per a la instrucció de tota la joventut. Reixac vol que tots, nois i noies, els fills dels nobles i els fills dels pagesos, els que viuen a la ciutat i els que viuen al camp, tinguin accés a la instrucció. Al mateix temps vol que els mestres, de manera especial els que treballen en poblacions rurals i que, sovint, tenen menys ocasions de formar-se, tinguin llibres que els ajudin en la seva feina. Per això escriu les *Instruccions*. El llibre va tenir una àmplia difusió i se'n coneixen 13 edicions.

El primer volum

En aquest extens volum, a part d'algunes breus pàgines dedicades a temes molt pràctics com, per exemple, com fer tinta (2 pàgines), l'art d'escriure bé (12 pàgines) i l'art de llegir (8 pàgines), els continguts estan dedicats a tractar tres grans temes: l'educació, la pràctica religiosa i les llengües i el seu aprenentatge.

Els aspectes educatius els explica en diferents capítols amb títols com: «de l'educació dels minyons», «de la utilitat i noblesa de l'ensenyar», «de la glòria i grandesa verdadera a què deuen aspirar els minyons», «sentències polítiques i morals que duen saber els bons estudiants», «medis per descansar als mestres dels minyons amb utilitats dels deixebles», etc. Aquests continguts són un tractat de pedagogia. Reixac hi exposa consideracions sobre la manera com s'ha d'educar, com s'han de comportar els mestres, de la seva formació, de la responsabilitat dels pares

i autoritats quant a l'educació, etc. Són consideracions generals teòriques acompanyades amb exemples pràctics.

L'ensenyament de la pràctica religiosa està aplegat en un petit capítol destinat a fomentar la devoció mitjançant l'assistència a la missa, el res del rosari i la pràctica sovintejada de la confessió i de la comunió. A les reflexions i l'ensenyament de diferents llengües (catalana, llatina, espanyola, francesa i italiana) hi dedica un extens capítol. Aquests són, a grans trets, els temes que es tracten en aquest llibre emblemàtic de la pedagogia catalana i que en la darrera edició, feta per l'editorial Eumo de Vic l'any 1992, es contenen en 305 atapeïdes pàgines. Alguns d'aquests continguts són tractats més detalladament en altres articles d'aquest mateix dossier.

El llibre va tenir molta difusió i se'n feren diverses edicions tant el segle XVIII com el XIX i el XX. Durant el primer terç d'aquest segle XX es publicaren nombrosos articles destacant diferents aspectes de l'obra de Reixac i l'any 1923 el magisteri català li reté un homenatge destacant de manera especial la catalanitat de la seva obra. De totes maneres, i ben significativament, cap d'aquests estudiosos va reclamar uns continguts que no es troben en aquest primer volum i que ell afirma voler tractar. Així quan parla dels continguts que els mestres han d'ensenyar als seus deixebles fa referència a les matemàtiques, és a dir, a la geometria, l'aritmètica, la música i l'astronomia. I com que resulta que, en opinió de Reixac, a Catalunya falten llibres per a l'ensenyament de les matemàtiques, afirma que «los donarem més avant algunes instruccions amb què se poran instruir en elles i ensenyar-les a sos deixebles» (pàg. 32). I, de matemàtiques, no en diu res en el seu llibre.

El segon volum

Doncs bé, l'atzar, en les persones de Modest Prats i de Jordi Verrié, permeté que l'octubre de 1975 es trobés a la biblioteca del Seminari de Girona un segon volum manuscrit de Reixac.

Es tracta del manuscrit número 135, un volum en quarts de

230 folis que es titula *Ensenyança de minyons. Tomo II*. On es parla de matemàtiques i d'altres continguts com veurem tot seguit. Una part d'aquest manuscrit ja la tenia escrita l'any 1748 i encara l'estava retocant i corregint el 1759, és a dir, que mentre es publica el primer volum Reixac ja està escrivint i preparant el segon, d'una obra que estava pensada en continuïtat.

Aquest volum inèdit jo mateix vaig tenir el privilegi d'estudiar-lo amb la col·laboració del professor Albert Rossich i que el Col·legi Universitari de Girona va publicar l'any 1981.

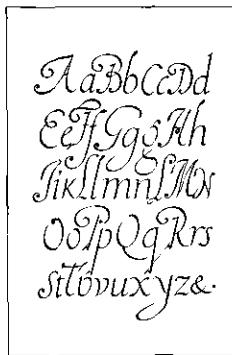
A partir d'aquesta data, doncs, l'obra de Reixac s'amplia notablement i hem de parlar ja de dos volums de les *Instruccions*; però els estudiosos de l'obra de Reixac s'han d'encarar amb la dificultat de tenir tota l'obra completa, ja que del primer volum, el de l'any 1749, l'última edició és la de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana de l'any 1923 i gens fàcil de trobar! La Universitat de Barcelona en farà una edició facsímil el 1983 i, per tant, a partir d'aquesta data qui vulgui llegir el text complet de les *Instruccions* de Reixac ha de recórrer a les edicions de la Universitat de Barcelona (primer volum) i del Col·legi Universitari de Girona (segon volum), amb les conegudes dificultats de distribució que tenen aquest tipus de publicacions. Finalment, l'editorial Eumo de Vic, en la seva col·lecció de Textos Pedagògics, publica els dos toms en un únic volum, el número 30, l'any 1992. A partir d'aquesta data és molt més fàcil tenir accés a l'obra del rector d'Ollers.

En el segon volum, a més de les 94 pàgines dedicades a les matemàtiques que, tal com hem dit, comprenen la geometria, l'aritmètica, el cant i la música i l'astronomia, es tracta de «lògica per a us dels minyons» (14 pàgines), de física (40 pàgines) i de geografia (138 pàgines). Per tant ara ja no podem parlar de l'obra de Reixac només com d'un tractat de pedagogia sinó que és, al mateix temps, una enciclopèdia. Una obra que, a més de contenir reflexions sobre el fet educatiu, exposa els continguts de diferents àrees de coneixement i que ens permet ara, a les acaballes del segle XX, conèixer què s'explicava sobre geografia, història, llengua, ciències naturals, etc. a la segona meitat del segle XVIII.

Una primera característica que vull destacar de l'obra de Reixac és la voluntat que manifesta de «publicar un text en català per a la formació de la joventut»; un text que està pensat principalment, però no de manera exclusiva, per als mestres que ensenyen en pobles rurals, en una Catalunya eminentment rural el segle XVIII. Considero que el primer mèrit del rector d'Ollers és aquest sentiment, aquesta voluntat d'escriure un tractat per millorar l'ensenyament de la joventut publicant un text en català. Un text en què hi ha continguts concrets i reflexions generals sobre com han d'educar i comportar-se els mestres.

Un llibre «obert»

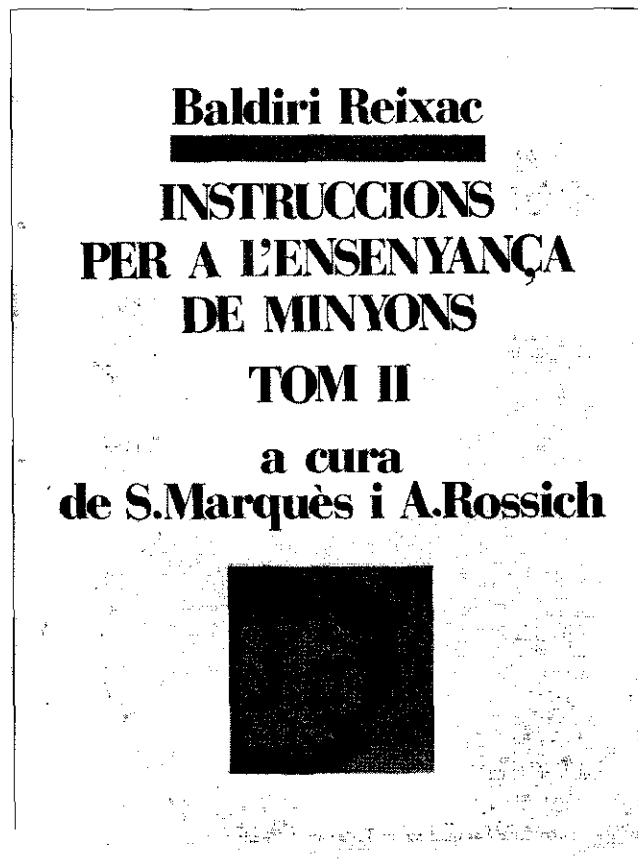
Les *instruccions per a l'ensenyança de minyons* és una obra pensada com a llibre de text, un llibre per servir a l'escola i en l'ensenyament particular, tant és així que de bon començament adverteix els mestres que tinguin cura de corregir

les possibles errades que hi trobin i que les corregeixin en els llibres dels alumnes. Que és un llibre pensat per fer servir ens ho demostra a bastament el fet que incorpori un seguit de làmines i de textos per aprendre a fer bona lletra. La dedicatòria del llibre no pot ser més clara: «I perquè tots los minyons d'esta província que s'apliquen a l'estudi

sien ben instruits i reglats, vos oferesc la present obra» (pàg. 7). A la pàgina següent, en el pròleg, afirma: «He pres lo treball de formar la present obra, perquè havent, la major part dels minyons que estudien, tenir de viure en lo món en companyia d'altres, tenir de tractar amb tantes diferents persones, haver d'exercir diferents càrrecs i cuidar de la salut i conservació d'ells i d'altres, és precis per no errar, i perquè ningú no los enganya, i perquè cumprien bé ses obligacions, que sien intruits universalment en les ciències pràctiques, i tinguen bons avisos i consells per a saber-se guardar i precaucionar contra les ignoràncies, fraus i enganys dels altres» (pàg. 9-10). Ensenyaments pràctics i, alhora, formació humana. Aquests són els continguts que trobarem en el llibre de Reixac.

A més, es tracta del que podem anomenar un llibre «obert»: el seu autor en el pròleg demana a les persones que el llegeixin i facin servir, a les persones zeloses del progrés de l'educació de la joventut que l'avisin dels defectes que hi trobin «i de lo que convé anyadir o llevar» per tal que la propera edició «puga eixir l'obra millor». Unes paraules que són indicadores del tarannà obert del seu autor.

Consultes i traduccions

Un segon mèrit, a parer meu, és la capacitat que té a l'hora d'escriure de consultar i d'aprofitar-se d'autors i de llibres que el poden ajudar a fer un bon text. És prou intel·ligent per consultar, i quan cal traduir i adaptar del francès, llibres de pedagogia i tractats de geografia que poden ajudar-lo. A més, encarrega l'apartat de música a fra Llorenç Melic, prior dels servites de Banyoles. Tot plegat ens fa patent que Reixac és una persona oberta, amb una àmplia cultura i amb bons coneixements d'autors i de llibres i que va a pouar allà on considera que pot trobar bon material per fer la seva obra.

He parlat de consultar i de traduir. Efectivament, ell mateix esmenta diferents autors dels que consulta i tradueix, entre aquests en destaco dos per la seva categoria intel·lectual. Un d'ells és el benedictí Benito Jerónimo Feijoo y Montenegro, autor del *Teatro crítico universal* (1726-1739) i de les *Cartas eruditas y curiosas* (1742-1760); Reixac que coneixia l'obra del benedictí gallec no solament aprofita textos seus sinó que, a més, n'està fent traduir fragments al seminarista Gregori Soler. Així ho acredita el manuscrit número 135 existent al Seminari de Girona que es titula: *Compendi del teatro Crític del Pare Mestre Feijoo, molt útil per desterrar errors comuns*, escrit per encàrrec de Baldiri Reixac. L'altre autor important és el francès, rector de la Universitat de París i conegut jansenista, Charles Rollin (París 1661-1741), autor del *Traité des études ou de la manière d'étudier et d'enseigner les belles lettres* publicat per primera vegada a París el 1726 i del qual Reixac traduirà i adaptarà força pàgines.

Les moltes cites que trobem al llarg del text ens permeten adonar-nos dels coneixements i de les fonts on poua, entre aquests hi ha: el dominic valencià Vicent Ferrer, autor d'una *Suma Moral para examen de curas y confesores*; la religiosa castellana sor María de Jesús de Ágreda, consellera de Felip IV de Castella, autora d'una obra condemnada pel sant Ofici: *Mística Ciudad de Dios o Historia de la reina de los Angeles*; el monjo benedictí Antonio José Rodríguez de Beruel, autor de la *Palestra Crítico-Médica*; el jesuïta francès Regnault, citat nombroses vegades per Feijoo en el *Teatro crítico*; el jesuïta i astrònom italià Joan Bautista Riccioli, així com l'astrònom italià, professor a Bolonya i a París, Giovanni Domenico Cassini; l'historiador i jesuïta espanyol Juan de Mariana; el benedictí gallec Martín Sarmiento que, per cert, demana que l'ensenyament de la gramàtica es faci en la llengua de l'alumne i un llarg etcètera.

Educació per a tothom

Un tercer aspecte destacable és la voluntat manifesta perquè tothom rebi ensenyament, sobretot els que més ho necessiten; en aquest sentit, cal destacar que fa una defensa explícita de la pagesia i de la necessitat que els fills dels pagesos rebin bona educació. Reixac considera que tots els joves tenen la mateixa capacitat d'estudiar i aprendre, ja siguin nois o noies (en parlarem tot seguit), ja siguin fills de nobles o de pagès, ja visquin a la ciutat o al camp. Penso que cal fer èmfasi en aquesta afirmació que es troba al llarg de tota l'obra. Pel rector d'Ollers les deficiències

Ab la aplicació y exercitació se adquireixen las sciencias y las habilidades.

en l'ensenyament dels fills de la pagesia no són atribuïbles a una manca de capacitat sinó a d'altres causes: polítiques, socials, etc. Donarà tot tipus d'arguments per defensar l'educació dels fills dels pagesos; arguments alguns dels quals ens poden fer gràcia 250 anys més tard; hi ha arguments de tipus religiós i d'altra mena; però el que vull destacar, perquè em sembla que és el més important, és l'afirmació que fa del dret que tenen a rebre educació els minyons que viuen en el món rural perquè tenen la mateixa capacitat que els que viuen a la ciutat.

I igual capacitat que tenen per aprendre els nois la tenen les noies! Aquesta és una altra afirmació cabdal en l'obra de Reixac. «L'esperit de les dones és tan capaç d'aprendre les ciències com l'esperit dels hòmens» afirma (pàg. 22). A partir d'aquest convenciment defensa la necessitat que les noies rebin educació amb diferents arguments de tipus social i utilitari, i rebatent alguns dels tòpics que es feien servir a l'època per no donar ensenyament a les noies.

En aquest sentit podem afirmar que Reixac escriu a favor de l'educació per a tothom i, de manera especial, per als col·lectius més marginats com poden ser les noies i els fills dels pagesos.

Algunes qüestions

Una lectura atenta de l'obra de Reixac suscita interrogants. Hi ha alguns aspectes de la seva vida i de la seva obra que al cap de 250 anys continuen sobtant. Queda clar que no és un capellà qualsevol, és una persona amb preocupacions per a la formació de la joventut i que vol contribuir a la seva millora escrivint un llibre, per aquest sol fet ja podem parlar d'una persona fora del comú. És un home culte, que llegeix i coneix autors i obres de diversa índole. Un capellà que, per altra banda, amb la cultura i formació que té no ascendeix en l'escalafó eclesiàstic, es passa la vida a la mateixa parròquia.

Per altra part des del juny de 1726 fins a l'abril de 1730 Reixac participa en 16 oposicions i, finalment, va destinat a la parròquia de Sant Martí d'Ollers. Una parròquia molt petita. Vist des de l'òptica de l'escalafó eclesiàstic no sembla pas que mossèn Baldiri sigui una persona gaire brillant. No accedeix a cap parròquia de primera categoria ni té cap benefici a la seu gironina o a d'altres llocs rellevants en el món eclesiàstic. Com és que des d'un lloc tan petit faci una aportació tan important?

Per escriure les *Instruccions* consulta força llibres; aquesta biblioteca de consulta que fa servir la té a la rectoria d'una parròquia que no arriba a cent habitants? O ha d'anar a Banyoles o a Girona, al seminari?

Es tracta d'una persona que, suposem, sap francès ja que força fragments del llibre són traduïts de manuals i d'autors francesos. I si no ho tradueix ell com a mínim és prou despert com per fer-ho traduir. Una persona que, a més, està fent traduir a un seminarista del seu poble fragments de *Teatro crítico* de Feijoo.

El cas de Reixac és aïllat o podem parlar d'un clima intel·lectual al bisbat de Girona que afavoreix que surti una persona com ell? Bastero, Ullastre, Ifern, Dorca, Casanovas, etc. són noms que hem de tenir presents a l'hora d'intentar respondre aquestes qüestions.

Vigència de l'obra de Reixac

Al cap de 250 anys d'haver estat escrites les *Instruccions* és normal que ens preguntem si encara aquesta obra té vigència o ja és només un tractat pedagògic que hem d'incorporar exclusivament a les classes d'Història de l'Educació. Evidentment tot el que fa referència a continguts ha estat superat amb escreix pels avenços científics i, en aquest sentit, el que ell escriu és un testimoni concret de la cultura del seu temps.

Però ja he dit que el llibre a més d'una enciclopèdia és un tractat educatiu i des d'aquesta òptica quan tracta temes més generals: sobre l'educació i tracte que han de rebre els nois, del paper dels pares en l'educació dels fills, etc. hi podem llegir fragments que considero que encara tenen vigència avui dia. Al cap i a la fi l'acció educativa no ha pas canviat tant amb el pas del temps. Poden canviar les metodologies, les tècniques, els instruments, etc. però la relació mestre-alumne continua essent una relació personal, ara i el segle XVIII.

«Deuen los mestres davant de sos deixebles dir i obrar de tal manera que jamai les accions desmentien a les lliçons» (pàg. 68). L'equilibri entre el que es pensa, el que es diu i el que es fa que ja reclamava Isòcrates el segle III abans de la nostra era; o la coherència i el testimoni personal que demanaven els impulsadors del moviment renovador de l'Escola Nova, no estan reflectits en aquestes paraules de Reixac?

*Es lo home per sa natural
lesa òstàt de co-
neixèria y rahò, y per
çò se confon y aver-
gòneix quāt repara
q'ha obrat ò sens co-
neixèria, ò sens rahò.*

Força temes tractats en l'apartat dedicat al tracte que els mestres han de tenir amb els minyons continuen essent vigents avui dia. Qui dels educadors actuals no donaria suport a sentències com «deu lo mestre procurar fer amable a l'estudi, perquè si lo deixeble no ama a l'estudi totes les diligències d'un metre seran en va»?; «que lo mes-

tre los faça algunas petites interrogacions» (no podem veure en aquestes paraules aquella actitud d'ensenyar a partir de l'interès dels mateixos alumnes, promoguda i potenciada per l'Escola Activa?); «que los anime amb alabances i recompenses. Que ells estiguen contents i joiosos d'haver après alguna cosa» (...) «Però sobretot per far amable l'estudi procuria lo mestre fer-se amar dels deixebles, perquè si és amat d'ells l'escolten de bona gana...» (pàg. 67-68).

De la lectura de les pàgines 58-59, en podem extreure un decàleg en què ens descriu el model de mestre. Així, per tal que el mestre sigui estimat pels seus deixebles cal: a) que ell els estimi primer; b) que tingui la dolçor, l'afecte i la paciència d'un pare; c) que no tingui vicis ni els aplaudeixi en les altres persones; d) que sigui auster sense ser aspre, i que sigui fàcil sense ser lleuger ni lax; e) que no sigui colèric; f) que sàpiga notar les faltes que mereixen atenció; g) que en la manera d'ensenyar sigui senzill, pacient i exacte; h) que respongui gustosament les dificultats que li plantegin els alumnes i que, a la vegada, els interrogui i planteji dificultats proporcionades a la seva capacitat; i) que alabi els deixebles que s'ho mereixen i que quan n'hagi de corregir algun no ho faci amargament i ofent; j) que cada dia els digui alguna cosa de profit; k) que els adverteixi sovint de les seves obligacions; l) que sovint els parli de la virtut fent-ne grans elogis i presentant-la com el bé més preuat. Força d'aquests aspectes no es poden recomanar avui dia a les persones que treballen en el camp educatiu?

Juntament amb aquests consells pràctics per als ensenyants, al llarg del primer volum, trobem altres recomanacions que ens mostren el seu autor com una persona carregada de sentit comú. Parla de la necessitat que els minyons comencin a estudiar de petits i dels avantatges de fer un ensenyament en l'edat infantil; encara que accepta els càstigs físics a l'escola, recomana que primerament es facin servir bones paraules i la persuasió; també parla de la importància de la llibertat a l'hora de triar un ofici i recomana als pares que després d'haver exposat als seus fills tots els pros i contres «deuen deixar-lo amb tota la llibertat per elegir i prendre aquell (ofici) a qui ell judica per més útil i convenient, al qual té major inclinació, geni i capacitat» (pàg. 159).

Així com he esmentat abans que algunes parts del llibre poden concebre's com un tractat de pedagogia n'hi ha d'altres que poden formar part d'un tractat de psicopedagogia. Podria allargar-me en la cita de fragments, però em penso que no cal. El tast que presento és suficient per veure com aquest llibre escrit ara fa 250 anys continua tenint, en bona part, vigència i que la seva lectura atenta pot ser útil a aquelles persones que treballen, que treballem, en l'àmbit educatiu.

Salomó Marquès és catedràtic d'Història de l'Educació a la UdG.

LLETRES DE MA QUE AVUY

se usan

Mayúsculas

A A. B B. C. D D.
E E. F F. G G. H H.
I I. K. L L. M M.
N N. O O. P P.
Q Q. R R. S. T T. U.
V V. W. X. Y Y. Z Z.

Minúsculas

a. b. c. d. e. f. g. h. i. j.
k. l. m. n. o. p. q. r. s. t.
u. v. w. x. y. z.